

Claudius Clavus' 600-års fødselsdag

af førstebibliotekar Ib Rønne Kejlbo

I det fjerde århundrede f.Kr. blev det almindeligt anerkendt af græske geografer, at jorden havde kugleform. De første, der får æren for denne teori, er Pythagoras, ca. 580-500 f.Kr. og Parmides, 600-500 år f.Kr., og det blev klart begrundet af Aristoteles ca. 350 f.Kr. Hans elev, Dikæarchos fra Messina, 396-326 f.Kr. var den første, der indså "Parallellens" betydning som orienteringsgrundlag på kortet.

Alexandrineren Ptolemaios, 87-150, grundlæggeren af den moderne kar-tografi, stod altså ikke på bar bund, da han udarbejdede det værk, som fik så stor betydning for hele kartografien. Ptolemaios' originalværk "Geographia hypogesis" eller "Cosmographia", som det kaldtes i middelalderen, eksisterer ikke mere. Imidlertid haves kendskab til flere byzantinske kopier fra 1200-1300-tallet.

Mange byzantinere flygtede mod vest, da osmannerne i 1300-tallet trængte ind i Det byzantinske Rige. Nogle af disse flygtninge bragte Ptolemaios-manuskripter med til Italien, hvor der iværksattes latinske oversættelser. Den første påbegyndtes af Manuel Chrysoloras og fuldførtes af hans elev Jacobus Angulus i 1406. Dermed fandtes Ptolemaios' værk på et sprog, som var tilgængeligt for den vesteuropæiske kulturkreds. I Europa - bortset fra de europæiske dele af Det byzantinske Rige - var det græske sprog efterhånden gået i glemmebogen.

Alle 1400-tallets trykte latinske tekstudgaver kan føres tilbage til ovennævnte Jacobus Angulus' oversættelse, 1406. Nye geografiske oplysninger indtegnes successivt; således indføres et helt nyt kort over de nordlige områder i den udgave, som Guillaume Fillastre fra Reims lader sin skriver udarbejde i 1427. Oplysningerne om Norden havde Fillastre fra danskeren Claudius Clavus. Hermed har vi fået en reel udvidelse af vedensbilledet, i forhold til hvorledes det ellers optræder i Ptolemaios-udgaverne, idet

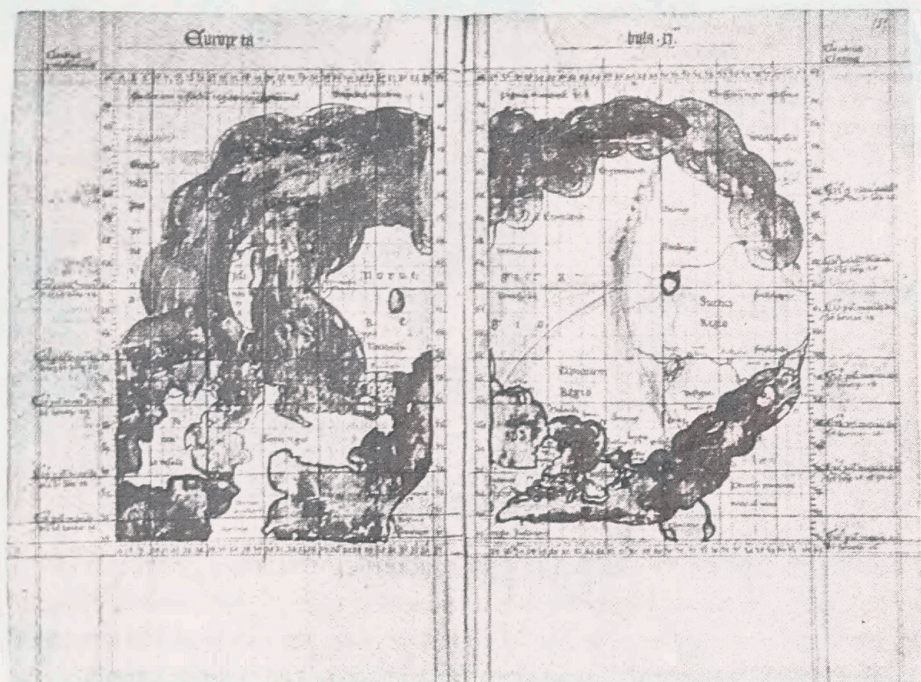
Ptolemaios' verdenskort fra "Cosmographia", Ulm, 1482. Det fremgår tydeligt, hvorledes den ny viden formidlet af Claudius Clavus sprænger det middelalderlige verdensbillede.

Grønland nu for første gang med navns nævnelse ses kartografisk gengivet. Ophavsmanden til denne revolutionerende ændring er som tidligere nævnt Claudius Clavus, der fødtes i Sallinge på Fyn den 14. september 1388.

Ptolemaios' *Cosmographia* indeholder bl.a. ca. 8.000 stedsangivelser over mange byer, floder m.m. Claudius Clavus' fødested Sallinge på Fyn er også nævnt. Alle er angivet ved længde og bredde. Stedsbestemmelserne er ikke angivet i grader men i tid; breddeangivelsen er således i den længste dags timetal og længdeangivelsen i antal timer fra Alexandria.

Ptolemaios' angivelse af jordens størrelse er underdimensioneret, idet han anvendte et mål for jordens omkreds på ca. 33.000 km. Dette får den konsekvens, at det dengang kendte landområde indtager en alt for dominerende plads. Et forhold, der ved Ptolemaios-udgavernes udgivelse og deres store autoritet i renæssancen får den største betydning for opdagelsesrejserne; f.eks. undervurderer Columbus afstanden fra Europas vestkyst til Asiens østkyst.

Det kort som Guillaume Fillastre lod udarbejde i 1427 opbevares i Nancy, derfor benævnes det ofte "Nancykortet". Kortets venstre og højre

Nancy-kortet.

rand har en breddegradering med en forskel på 4 grader. Over højre sides gradering står: Claudius Clavus. Mens graderingen til venstre svarer til tallene i Ptolemaios' "Cosmographia", svarer den til højre gennemgående bedre til virkeligheden, idet f.eks. Kap Farvel ligger på $59^{\circ} 46'$ N. br., hvis forskel på $59^{\circ} 30'$ N. br. er minimal.

Hvorledes kan Clavus komme til en så god bestemmelse af Grønlands sydspids? Af kilder, han kan have haft til sin rådighed, er der først og fremmest de gamle grønlandsfareres kursforskrifter, som de kommer til udtryk i sagaerne. Om sejladsen fra Norge til Grønland fortælles der heri, at man fra Bergen skulle sejle mod vest til Hvarf (Kap Farvel) på Grønland, komme tæt syd for Island, men dobbelt så langt nord for Irland.

Ser man på Nancykortet, vil man finde en smuk overensstemmelse med kursforskrifterne. Oplysningerne fra kursforskrifterne har han højst sandsynligt sammenholdt med astronomiske optegnelser fra prælatbyerne Trondhjem, Bergen og Roskilde, og på den måde er han kommet til denne gode placering af Grønlands sydspids. At der virkelig har foreligget gode breddebestemmelser af ovennævnte byer, er der meget, der taler for; undersøger man nemlig deres beliggenhed i forhold til de andre lokaliteter,

Ib Rønne Kejlbo ankommer sammen med borgmesteren fra Ringe og oldermændene fra bylauget i Sallinge til festlighederne i Sallinge på Fyn i anledning af Claudius Clavus' 600-årsdag.

vil man iagttage en forbløffende god breddebestemmelse. Måske er det tilfældigheder, men meget tyder på, at de er bygget på reel viden; Roskilde ligger således lige over 58° N br. Her har magister Petrus Philomena de Dacia (Peder Nattergal), astronom og matematiker, været kannik i slutningen af det 13. århundrede, hvad der i høj grad sandsynliggør meddelelsen i "Liber daticus Roskildensis" om en polhøjdeberegning, der skulle være foretaget i Roskilde 1274. Clavus, der var klerk i Sorø, har haft gode muligheder for at stifte bekendtskab med denne beregning. Lignende bestemmelser kan formodes at have fundet sted i Trondhjem og Bergen.

Mens placeringen af Grønlands sydspids på Nancykortet breddemæssig er god, er længdebestemmelsen til gengæld mindre god, et forhold som går igen på mange ældre kort, og som dels skyldes, at man dengang ingen kronometre havde, dels at Ptolemaios beregnede for lille værdi for Jordens omkreds. Clavus' Atlanterhav er kun ca. en fjerdedel af dets virkelige størrelse.

Det værk, der får størst kartografisk betydning, er dog Clavus' yngre arbejde, som det kendes fra to Wienerhåndskrifter, nemlig en afskrift efter Clavus foretaget af Johannes Vögelin fra Heilbronn og en foretaget af Johannes Cuspianus (Österreiche Nationalbibliothek, Handschriftsammlung, Wien, Codex Vindobonensis latinus 5277, 3227). Det højst mærkværdige ved Clavus' Wienertekst er Grønlands fantastiske navngivning, som har givet talrige forskere uløselige problemer at tumle med. Nogle gav en forklaring på de mærkelige navne, andre undlod klogeligt at tolke dem. Løsningen af Clavus' navnerebus var A.A. Bjørnbo og Carl S. Petersen mestre for:

De fandt ud af, at Claudius Clavus ved navngivningen af grønlandske lokaliteter havde benyttet et folkevisse vers (skrevet i datidens fynske dialekt og skrivemåde, men her i mere nutidig dansk):

Der bor en mand i en Grønlands å
og spjeldebod monne han hedde;
mer haver han af hvide sild,
end han haver af flæsk hint fede.
Norden driver sandet på ny.

Begyndende navngivningen af Grønland i den nordøstlige del fik han følgende stednavne: Der Forbjerg (længde 18°, bredde 60° 35'); Bor Flodmunding (længde 16° 20', bredde 65° 30')
OSV.

længde	bredde	Wienertekstens ordlyd	Bjørnbus og Carl S. Petersens fortolkning
		Descnpcio orientalis Groelandie:	Grønlands beskrivelse mod øst:
18°	65° 35'	Thær promontorium	Der, Forbjerg
16° 20'	65° 30'	Boer fluuili ostia	Bor, Flodmunding
15° 20'	65°	Ecyenh promontorium	En, Forbjerg
13° 40'	64° 40'	Manh fluuili ostia	Mand, Flodmunding
13°	64° 10'	Ij promontorium	I, Forbjerg
12° 25'	64°	Eyn Grœnenlandz aa fluuili ostia	En Grønlands Aa, Flodmunding
12° 20'	63° 40'	Ooc promontorium	Og, Forbjerg
11° 30'	63° 30'	Spjeldebodh fluuili ostia	Spjeldebod, Flodmunding
11° 25'	63°	Mundhe promontorium	Monne, Forbjerg
10° 40'	62° 50'	Hanyd fluuili ostia	Han, Flodmunding
10° 30'	62° 40'	Heyde promontorium	Hedde, Forbjerg
10°	62° 40'	Meer fluuili ostia	Mer, Flodmunding
9° 25'	62° 40'	Hawer promontorium	Haver, Forbjerg
9° 30'	62° 50'	Han fluuili ostia	Han, Flodmunding
9° 15'	63° 10'	Aff promontorium	Af, Forbjerg
9° 40'	63° 20'	Uide silidh fluuili ostia	Hvide sild, Flodmunding
9° 35'	63° 40'	Een promontorium	End, Forbjerg
10° 30'	64°	Hanh fluuili ostia	Han, Flodmunding
10° 30'	64° 30'	Hawer fluuili ostia	Haver, Flodmunding
11° 40'	64° 55'	Flæsk fluuili ostia	Flæsk, Flodmunding
11° 30'	65° 40'	Hynth promontorium	Hint, Forbjerg
13°	66° 10'	Feyde fluuili ostia	Fede, Flodmunding
13° 35'	67° 10'	Nordh um promontorium	Norden, Forbjerg
14° 0'	67° 40'	Driver fluuili ostia	Driver, Flodmunding
12° 35'	68° 20'	Sandhin promontorium	Sandet, Forbjerg
12° 10'	68° 30'	Paa promontorium	Paa, Forbjerg
14°	69° 30'	New promontorium	Ny, Forbjerg

Clavus' navngivning gør det til en let sag at bestemme alle de kartografer, som direkte eller indirekte har anvendt ham som kilde.

Clavus' kortmateriale, Wienerteksten, der også kan betegnes som en fortolkning af nordboernes rejser i Det nordatlantiske Ocean - bevidst eller ubevidst fra Clavus' side - prægede kortmaterialet over dette område i det meste af 1400-tallet samt i hele 1500-tallet. Hans indførelse af Grønland i kartografien forårsagede en sprængning af det middelalderlige snævre verdensbillede. Med andre ord: Nordboernes rejser udløste - bl.a. via Clavus' kort - vigtige impulser, som medvirkede til dannelsen af teorien om en vestlig søvej til Asien, teorien, der i praksis førte til Amerikas genopdagelse i 1492.

Jo! Columbus står sandelig i gæld til nordboerne.